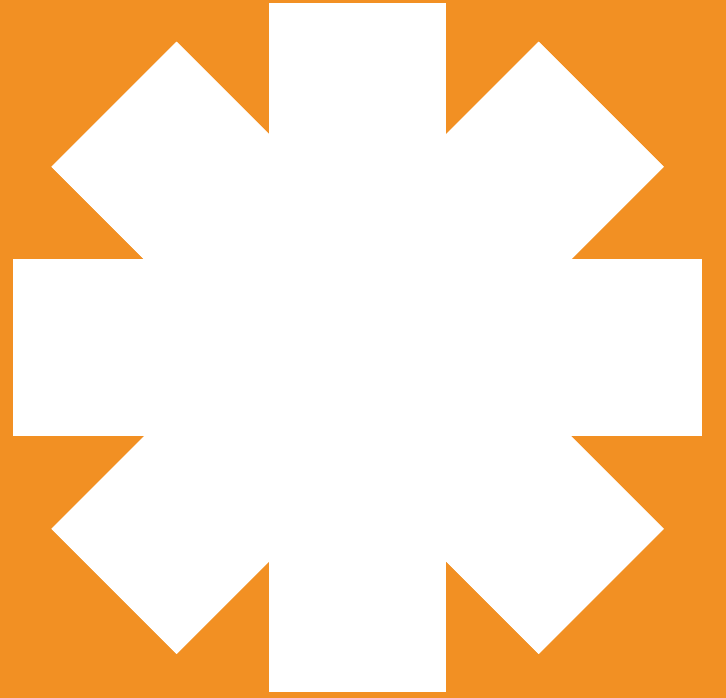

Ders Kitaplarında *Eleştirel* *Düşünme*

POLİTİKA NOTU

SEÇBİR ve ERG Hakkında

İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, akademi ile saha arasında köprü işlevi görmek ve bilgi paylaşımı sağlamak amacıyla 2010 yılında kuruldu. Merkez, eğitimde ayrımcılığın önlenmesi, dolayısıyla tüm öğrenenlerin kendilerini ifade edebildiği ve desteklendiği kapsayıcı bir eğitim ortamının sağlanması için öğretmenlerin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütüyor. Bu çalışmalar, öğretmen eğitimleri ile materyal geliştirme çalışmalarından oluşuyor. Merkez'in son yıllarda gerçekleştirdiği çalışmalar özellikle engellilik, mültecilik ve toplumsal cinsiyet konularında yoğunlaşıyor. Son olarak Merkez, ders kitapları ve kapsayıcı eğitim üzerine araştırmalar yürütmenin yanı sıra, çeşitli çalışmalar ile farklı deneyimlerin paylaşılması ve yaygınlaştırılması amacıyla seminerler düzenliyor.

Eğitim Reformu Girişimi (ERG), çocuğun ve toplumun gelişimi için eğitimde yapısal dönüşüme nitelikli veri, yapıcı diyalog ve farklı görüşlerden ortak akıl oluşturarak katkı yapan bağımsız ve kâr amacı gütmeyen bir girişimdir. Yapısal dönüşümün ana unsurları, eğitimde karar süreçlerinin veriye dayalı olması, paydaşların katılımıyla gerçekleşmesi, her çocuğun kaliteli eğitime erişiminin güvence altına alınmasıdır. 2003 yılında kurulan ERG, Türkiye'nin önde gelen vakıflarının bir arada desteklediği bir girişim olmasıyla Türkiye sivil toplumu için iyi bir örnek oluşturur. ERG çalışmalarını, Eğitim Gözlemevi ve Eğitim Laboratuvarı birimleriyle yürütür, Öğretmen Ağı'nın yürütücülüğünü üstlenir.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı, Aydın Doğan Vakfı, Borusan Kocabıyık Vakfı, Ekol Vakfı, Sabancı Üniversitesi, Sabancı Vakfı ve Vehbi Koç Vakfı ana desteğiyle çalışmalarını sürdüren ERG'ye, Elginkan Vakfı, Ersin Arıoğlu Vakfı, MV Holding, Tekfen Vakfı ve TUSİAD katkıda bulunmaktadır.

Editörler: Gülen Naz Terzi, Burcu Meltem Arık

Katkıda Bulunanlar: Kenan Çayır, Melisa Soran, Melike Ergün

Ders Kitaplarında Eleştirel Düşünme Politika Notu

Eleştirel Düşünmenin Tanımı ve Eğitimsel Değeri	2
Eleştirel Düşünmenin Ders Kitaplarındaki Önemi ve Mevcut Durum	3
Olumlu Örnekler	3
Bilimsel Süreçlere ve Yöntemlere Yer Verilmesi	3
Veri ve İstatistik Okuma Becerilerinin Geliştirilmesi	5
Çok Yönlü Düşünme Tekniklerinin Kullanılması	7
Etkinlik Sorularında Öğrenme Kazanımlarına İlişkin Yansıtıcı Soruların Sorulması	9
Geliştirilmesi Önerilen Noktalar	10
Normatif Yargıların Bilgi Önermesi Olarak Sunulması	10
Eleştirel Düşünmeyi Sınırlayan Yönlendirici İfadeler	14
Kaynakların Yetersiz veya Sorunlu Olması	15
Tek Yönlü Anlatımlar ve Alternatif Bakış Açılarının Eksikliği	17
Politika Önerileri	20
Kaynakça	21

Eleştirel Düşünmenin Tanımı ve Eğitimsel Değeri

İçinde bulunulan çağda, bilgiye erişim her zamankinden daha kolay olsa da doğru bilgi ile yanlış bilgiyi, nesnel gerçekler ile kasıtlı olarak çarpıtılmış içerikleri ayırt etmek her zamankinden daha zor hale geldi. Dolayısıyla, bireylerin karşılaştıkları her türlü bilgiyi sorgulama, analiz etme ve çok boyutlu değerlendirme yetisini geliştirmeleri hayati bir gereklilik olarak öne çıkıyor. Bu noktada eleştirel düşünme, bireyin yalnızca bilgiye ulaşmasını değil, onu bilinçli bir süzgeçten geçirerek çeşitli yöntemlerle değerlendirmesini mümkün kılar. *“Eleştirel düşünme, bireylerin amaçlı olarak ve kendi kontrolleri altında yaptıkları, alışılmış olanın ve kalıpların tekrarının engellendiği, önyargıların, varsayımların ve sunulan her türlü bilginin sınındığı, değerlendirildiği, yargılandığı ve farklı yönlerinin, açılımlarının, anlamlarının ve sonuçlarının tartışıldığı, fikirlerin çözümlenip değerlendirildiği, akıl yürütme, mantık ve karşılaştırmanın kullanıldığı ve sonucunda belirli fikirlere, kuramlara veya davranışlara varılan düşünme biçimidir”* (Gürkaynak, Üstel ve Gülgöz, 2004, s. 2).

Eleştirel düşünme, yalnızca bireysel bir bilişsel beceri değil, aynı zamanda demokratik toplumların sürdürülebilirliği açısından da temel bir yetkinliktir. Özellikle dijitalleşmenin hız kazandığı, bilgi akışının sınırsızlaştığı ve dezenformasyonun sistematik bir sorun haline geldiği günümüzde, bireylerin eleştirel düşünme yetisi edinmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bilginin sorgulanmadan tüketildiği bir ortamda, bireyler yanıltıcı yönlendirmelere açık hale geliyor ve toplumsal karar alma süreçleri dış etkilere karşı savunmasız kalıyor. Bu doğrultuda, eğitim sistemlerinde eleştirel düşünme becerilerinin önceliklendirilmesi, bireylerin yalnızca akademik donanımlarını artırmakla kalmayıp, aynı zamanda sağlıklı bir kamusal tartışma ortamı inşa etmelerine ve bilinçli yurttaşlar olarak demokratik süreçlere etkin katılım sağlamalarına olanak tanıyacaktır. Eğitim ortamlarında eleştirel düşünmenin teşvik edilmesi, bireylerin analitik düşünme, problem çözme ve bilgiye sistematik bir süzgeçle yaklaşma becerilerini geliştirerek toplumsal gelişim ve ilerlemeye doğrudan katkı sunacaktır.

Eleştirel Düşünmenin Ders Kitaplarındaki Önemi ve Mevcut Durum

Eleştirel düşünme, öğrencilerin bilgiyi sorgulamalarını, farklı bakış açılarını değerlendirmelerini ve bağımsız düşünme becerilerini geliştirmelerini sağlayan temel bir yetkinliktir. Ders kitapları, yalnızca bilgi aktaran araçlar olmanın ötesine geçerek, öğrencileri analiz etmeye, bağlantılar kurmaya ve alternatif çözümler üretmeye teşvik eden içerikler sunmalıdır. Özellikle hızla değişen dünyada, ezbere dayalı öğrenme yerine, öğrencilerin karşılaştıkları bilgileri anlamlandırabilmeleri ve bunları yaşadıkları bağlam içinde değerlendirebilmeleri büyük önem taşır. Bu nedenle ders kitaplarının, açık uçlu sorular, çok yönlü tartışmalar ve eleştirel düşünmeyi teşvik eden etkinliklerle zenginleştirilmesi, öğrencilerin akademik başarılarının yanı sıra toplumsal ve bireysel farkındalıklarını da güçlendirecektir.

Eleştirel düşünme becerisi Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin (TYMM) üzerinde önemle durduğu konulardan biridir. Model'in Ortak Metni'nde hedeflenen öğrenci profilinin 10 temel özelliğinden biri eleştirel düşünebilmesidir. Eleştirel düşünme becerisinin süreç bileşenleri "Olay/konu/problem veya durumu sorgulamak", "Sorgulanan olay/konu/problem veya durum ile ilgili akıl yürütmek" ve "Akıl yürütmeyle ulaşıldığı çıkarımları yansıtmak" şeklinde sunuluyor (MEB, 2024, s. 19). Ayrıca, TYMM Ortak Metni'nde kişinin sahip olması gereken entelektüel eğilimler arasında eleştirel bakma eğilimi de bulunuyor. Buna göre, bireylerin bilgi ve argümanların doğruluğunu değerlendirme, çelişkileri tespit etme, güvenilirliklerini sorgulama gibi zihinsel örüntüleri geliştirmeleri gerektiği vurgulanıyor (MEB, 2024, s. 23). Model, eleştirel düşünen bireylerin bilgi ve olayları çeşitli referans kaynaklarıyla değerlendirerek daha kapsamlı bir analiz yapmalarını bekliyor (MEB, 2024, s. 10).

Olumlu Örnekler

Bilimsel Süreçlere ve Yöntemlere Yer Verilmesi

Ders kitaplarında erken yaşlardan itibaren öğrencilerin bilimsel deneyler, bilimsel süreçler, istatistikleri kullanarak akıl yürütme ve çıkarımlar yapma gibi başlıklarda eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik iyi örneklerle rastlanıyor.

Hayat Bilgisi 1.2 kitabında "Bilimin Peşindeyiz" başlığında öğrencilere önce *"Bilim merakla başlar; Merak ettiğimiz bir konu belirleriz; Merak ettiğimiz konuyla ilgili sorular hazırlarız"* deniyor ve Görsel 1'deki mesajlar iletiliyor. Bu görsel bilim insanlarının nasıl çalıştığını ve düşündüğünü erken yaşta bir derste ortaya koyması açısından iyi bir örnektir.

Görsel 1: Hayat Bilgisi 1.2, s. 91

Görsel 2: Biyoloji 9, s.25-26

Bilimin Doğasını Öğrenmek Neden Önemlidir?

Aklar etmeye yol açar mı? Kalp sağlığını korumak için yağlı yiyeceklerden mi karbondioksitten mi kaçınmalıyız? Küresel ısınma: bilim değişikliğine neden olur mu? Bu tür soruların cevaplarına ilişkin bilimsel kaynaklarda farklı görüşlerin olduğu bilinen bir gerçektir. Bilim insanları aynı sorulara neden farklı cevaplar verebilmektedir? Cevapların hangisi daha bilimseldir veya hangisi daha akla yatkındır? Bu tür ikilemler karşısında net bir bakış açısının geliştirilmesi için bilimin nasıl geliştiğini, bilimin doğasının ne anlama geldiğinin anlaşılması gerekmektedir.

Bilimin doğası, bilimin daha derinlemesine anlaşılmasını, yazılı ve görsel basında çıkan yeni iddiaların doğrudan kabul edilmesini yerine bunların bilimsel olarak değerlendirilmesi gerektiğini anlatır. Bu süreçte bilginin bilimsel yöntemlere dayalı sunulup sunulmadığının incelenmesini ve bu bağlamda bilimsel süreçlerin önemli olduğunu fark edilmesini sağlar.

Bilimin doğasını kavrayabilmek için DNA yapısının keşfi örnek bir durum olarak verilebilir. DNA'nın moleküler yapısının keşfinden önce, bilimsel bilginin gelişimini ve çeşitli etmenlerle etkileşimini gösteren önemli bir örnektir. James Watson ve Francis Crick'in DNA'nın çift sarmal yapısını ortaya koymaları biyoloji ve genetik alanında yeni bir çağ başlatmıştır. DNA'nın moleküler yapısı ve genetik bilginin aktarım yollarının keşfi süreci, bilimin bir yapının veya olayın bilimsel olarak anlaşılmasını süreci için örnek bir durumdur. DNA'nın yapı ve işlevlerinin keşfi sürecinde hangi tür biyomoleküller (protein, RNA, DNA) genetik bilgiyi taşıdığı bilim insanları arasında tartışmaya açık bir konudur. Bu durum bilimin değişimle doğasına verilebilecek bir örnektir. Zamanla yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve daha fazla deneysel verinin elde edilmesiyle DNA'nın yapısı ve işlevi daha iyi anlaşılacak ve genetik bilginin aktarımında sorumlu molekül DNA olarak gösterilecektir.

DNA'nın moleküler yapısının aydınlatılmasında bilimsel çabaların süreci de önemli bir rol oynamıştır. Watson ve Crick'in çalışmaları, mevcut bilginin kullanılarak önceki araştırmacıların bulgularına dayanarak ve deneyler yapılarak birçok çabaların yapılmasını içermektedir. Bununla birlikte Rosalind Franklin'in "X ışını" kırınım çalışmalarını Watson ve Crick'in çalışmalarına etkilediği ve DNA'nın yapısını anlamada kilit bir rol oynadığı da bilinmektedir. Bu durum, farklı bilim insanlarının aynı konuya farklı bakış açıları getirebileceğini ve teorik bakış açılarının bilimsel analizi nasıl etkileyebileceğini de göstermektedir.

Bilimsel Yöntem Basamakları

Bilimin doğası, tek bir bilimsel yöntemin olmadığını ve bunun yerine çeşitli disiplinlerde farklı araştırma sorularıyla karşılaşıldığında farklı bilimsel yöntemlerin kullanılabileceğini ifade etmektedir. Bilimsel yöntem süreçlerindeki çeşitlilik ve esneklik, bilimsel araştırmaların doğasının bir parçası olmakla birlikte araştırılan konuya, alanın doğasına ve araştırmacıların tercihlerine bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle bilimde tek bir doğru yöntemin olmadığını kabul etmek gerekir.

Bilimsel bilgiyi elde etme sürecinin daha net anlaşılabilmesi için biyoloji, fizik, kimya vb. bazı temel bilimlerde genellikle tercih edilen bir yol olarak gözlem, gözlem yapma, problemi belirleme, veri toplama, hipotez oluşturma, deney tasarlama, analiz etme, sonuç çıkarma gibi adımların açıklanması da gerekmektedir. Bu bağlamda örnek bir biyolojik olay üzerinden yukarıda anlatılan bilimsel yöntem basamakları aşağıda açıklanmıştır.

Yazın

1. Tema

Görsel 1.5: Gözlem yapan bir bilim insanı

Görsel 1.6: Güvercin kanatlarındaki çifti desenler

Görsel 1.7: Bilgi ve veri toplanan bilim insanı

I. Gözlem Yapma

Gözlem, bilimsel bir araştırmanın ilk aşaması olarak kabul edilir. Duyu organları ve bazı araç gereçler kullanılarak bilgi toplanması şeklinde tanımlanan gözlem, olayların ve süreçlerin sistemli ve dikkatli bir şekilde incelenmesini içermektedir (Görsel 1.5). Gözlemler hipotezlerin geliştirilmesine, deneylerin oluşturulmasına ve sonuçların yorumlanmasına yardımcı olur.

Örnekte bir yarıya göre çıktığını ve ağaç gövdesinde dinlenen bir güvercinin gözlemlendiği durumunuza (Görsel 1.6), Güvercin kanatlarında bakış yüzüne benzeyen desenler olduğuna fark ettiğinizde bu ikilemleri gövreyi bakış yüzüne benzettiğini düşünebilirsiniz.

II. Problemi veya Durumu Belirleme

Herhangi bir durum ya da olaya dair yapılan gözlem ve toplanan veriler ışığında çözüme ulaştırılmak istenen durumların tam olarak ifade edilmesi, problemin belirlenmesi sürecidir. Bu süreçte öncelikle mevcut durumun veya gözlemin neden ve nasıl olduğuna karar verilmelidir. Bu nedenle karşılaşılan durumla veya problemle ilgili "neden?" ve "nasıl?" gibi sorular sorulur.

Gözlemler genellikle soru sormadan yapılır. Örneğin orman peyzasında gözlemlendiğiniz durumda ilgili kendinize "Güvercin kanatlarında neden bakış yüzüne benzeyen göz desenleri var?" diye soru sorabilirsiniz.

III. Veri Toplama

Verilerin toplanması süreci araştırmanın doğruluğu ve güvenilirliği için önemlidir. Bu nedenle süreç titizlikle planlanmalı, uygulanmalı ve yönetilmelidir (Görsel 1.7). Bir probleme sunulan çözümün bilimsel bir anlamının olması için çok sayıda veriyi dayandırılması gerekir.

Örnek verilen yukarıdaki biyolojik olayda gözleme bağlı olarak toplanan sonuçlar hakkında bilimsel bir tespit edilmesi gerekmektedir. Güvercin göz desenleri üzerine araştırma yapıyor muyuz? Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda hangi sonuçlara ulaşılmıştır? Güvercin kanatlarındaki göz desenleri onları için yapışmaz bazı avantajlar sağlar mı? Bu gibi soruların cevaplarına ulaşmak için uygun veri toplama araçlarıyla bilginin toplanması gerekmektedir.

IV. Hipotez Oluşturma

Bilimsel süreçteki bir sonraki aşama, gözlemlere dayalı bir hipotezin oluşturulmasıdır. Hipotez, belirli bir durumun ya da olayın nedeninin, bağlantısının veya sonuçlarının açıklanması için sunulan bir önermedir. Hipotez, deneysel yöntemler veya gözlemler kullanılarak test edilebilir, doğruluğu ya da yanlışlığı ispatlanabilir olmalıdır.

Örnek biyolojik durumda bazı kuşların güvercin yediyi ve bakışların da diğer kuşların ovalı olduğu hakkında bilgiler elde ettiğinizi düşününüz. Bu bilgiden hareketle oluşturacağınız "Göz desenleri güvercin yediklerinde onları uzaklaştırmaya" cümlesi sizin hipotezinizdir.

V. Hipoteze Dayalı Tahminler

Hipotezlerin doğruluğu test edilmeden hipotezlerin aklî yürütme yoluyla çıkarılan sonuçlara tahmin denir. Tahmin, çalışmalarda zaman kayısını önlemek araştırmaları kolaylaştırır. Bu süreç, bilimsel bilginin gelişmesine ve doğrulanabilir sonuçların elde edilmesine katkıda bulunur.

25

26

Başka bir örneğe Biyoloji 9 ders kitabındadır: Kitapta, gözlem yapma, hipotez oluşturma, deney tasarlama, analiz etme, sonuç çıkarma gibi bilimsel bilgiyi elde etme adımları somut örnekler üzerinden gösteriliyor (Biyoloji 9, s. 25-26).

Veri ve İstatistik Okuma Becerilerinin Geliştirilmesi

Matematik, fen bilgisi, coğrafya, kimya, biyoloji, fizik gibi birçok dersin kitabında harita okuma, veri ve istatistik okuma, bu okumalardan çıkarımlar yapma becerilerini geliştirmeye yönelik birçok iyi örneğe rastlanıyor.

Matematik 5.2 kitabındaki “tabloya bakarak hangi çıkarımlarda bulunursunuz?” sorusu bunlardan biridir (Görsel 3).

Görsel 3: Matematik 5.2, s. 97

Örnek 1

Sağlık Bakanlığının paylaştığı 2022 yılına ait verileri gösteren gazete sayfası aşağıda verilmiştir.

İSTATİSTİK GAZETESİ

SAYI - 1 SAYFA - 3

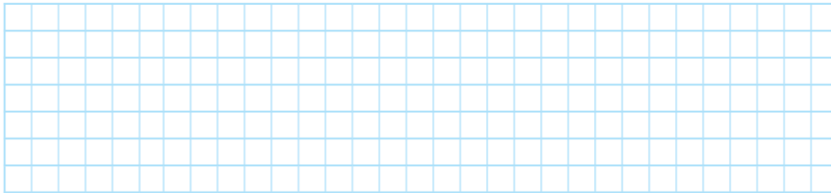
Tablo 1 3. Ambulans Türlerine Göre Araç Sayısı, Sağlık Bakanlığı, 2022

Araç Türü	2022
Kar Paletli Ambulans	235
Yoğun Bakım & Obez Ambulans	92
4 Sedyeli Ambulans	62
Motosiklet Ambulans	59
Yenidoğan Ambulans	49
Snow Track Ambulans	21
Helikopter Ambulans	7
Uçak Ambulans	3
Deniz Ambulans	6

Kaynak: Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Not: Helikopter ambulans, uçak ambulans ve deniz ambulans hariç diğer donanımlı ambulanslar acil yardım ambulansı sayısına dahildir.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Bu tabloya bakarak hangi çıkarımlarda bulunursunuz? Siz de çeşitli bakanlıklarca yapılan araştırma sonuçlarını gösteren tablo ve grafik örneklerini bulup inceleyiniz.

Eğer tablodaki verilerin yanlış olduğunu düşünüyorsanız arama motoruna belirtilen kaynağı yazıp verileri kontrol edebilirsiniz. Kaynağından emin olmadığınız bilgileri ve araştırma sonuçlarınızı incelerken daha dikkatli olmalısınız.

Matematik hazırlık sınıfı kitabındaki soru da haberin kaynağını buldurması, veri okuryazarlığını güçlendirmesi ve çıkarımlar yaptırmayı açısından eleştirel düşünme becerisini geliştirebilecek bir örnektir (Görsel 4):

“Bir gazeteci tablodaki verileri kullanarak “Tüm dünyada sera gazı emisyonunun artmasının en büyük sebebi fosil yakıtların yanması sonucu ortaya çıkan enerjidir.” şeklinde bir haber yapmıştır. Buna göre,

a) Bu gazetecinin yaptığı haberin dayanağını açıklayınız.

b) Bu haberin doğruluğunun savunulabilmesi için hangi verilerin kullanılması gerektiğini belirtiniz.

c) Tablodan hareketle Türkiye’ye ilişkin sonuçların tüm dünya için geçerli olduğu söylenebilir mi? Sınıfça tartışınız.” (Matematik Hazırlık Sınıfı, s. 205)

Görsel 4: Matematik Hazırlık, s. 204-205

2. Son yarım asırda yapılan araştırmalar, küresel ısınmanın temel nedeninin artan enerji talebiyle atmosfere bırakılan sera gazı salınımlarından kaynaklandığını göstermektedir. Zararlı gazların salınımindaki artış ekosistemde bozulmalara sebep olmaktadır. Doğal dengenin bozulması ise birçok bitki ve hayvan türünü yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Sıcaklık artışları su sıkıntılarının doğmasına, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sektöre uğramasına sebep olmaktadır. Diğer yandan eriyen buzulların okyanuslardaki su asidiği düzeylerini bozması ve deniz seviyesinde yükselmelere neden olması, deniz kıyısındaki düşük rakımlı bölgelerin sular altında kalması riskini de beraberinde getirmektedir.

Genel ağdan alınmıştır.

Sera gazı emisyonu ise sera gazlarının insan etkinlikleri nedeniyle atmosfere salınması anlamına gelir. Örneğin fosil yakıtların yanması sonucu ortaya çıkan enerji, endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı, tarımsal faaliyetler ve atıklar sera gazı emisyonunu artırır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’nin 1990-2013 yılları arasında sektörlerle göre toplam sera gazı emisyonları (milyon ton) verilmiştir.

Yıl	Enerji	Endüstriyel İşlemler ve Ürün Kullanımı	Tarımsal Faaliyetler	Atık	Toplam	1990 Yılına Göre Değişim (%)
1990	131,6	31,1	41,6	13,9	218,2	--
1995	158,8	33,7	40,2	16,9	249,5	14,4
1996	173,9	35,4	41,2	17,5	268,0	22,9
1997	187,0	37,3	39,5	18,3	282,1	29,3
1998	186,6	37,1	41,3	18,9	283,8	30,1
1999	186,3	35,8	41,7	19,8	283,7	30,0
2000	213,8	36,2	40,1	20,7	310,8	42,5
2001	197,2	36,6	37,4	21,5	292,7	34,1
2002	205,2	37,8	36,2	22,2	301,3	38,1
2003	218,2	41,0	37,6	22,8	319,7	46,5
2004	228,5	43,4	37,5	23,7	333,1	52,7
2005	251,8	46,9	38,5	24,6	361,7	65,8
2006	275,1	48,4	39,5	25,6	388,6	78,1
2007	306,4	50,2	39,0	26,2	421,8	93,4
2008	294,2	52,6	36,9	26,6	410,4	88,1
2009	280,5	54,9	38,5	26,9	400,7	83,7
2010	284,8	60,0	39,8	27,2	411,7	88,7
2011	297,6	65,6	41,6	27,7	432,5	98,2
2012	320,8	69,6	46,3	27,6	464,2	112,8
2013	311,2	72,0	49,8	26,0	459,1	110,4

Bir gazeteci tablodaki verileri kullanarak “Tüm dünyada sera gazı emisyonunun artmasının en büyük sebebi fosil yakıtların yanması sonucu ortaya çıkan enerjidir.” şeklinde bir haber yapmıştır.

Buna göre

a) Bu gazetecinin yaptığı haberin dayanağını açıklayınız.

b) Bu haberin doğruluğunun savunulabilmesi için hangi verilerin kullanılması gerektiğini belirtiniz.

c) Tablodan hareketle Türkiye’ye ilişkin sonuçların tüm dünya için geçerli olduğu söylenebilir mi? Sınıfça tartışınız.

ç) Bir araştırmacı enerji kaynaklı sera gazı emisyon miktarının 2023 yılında 2022 yılına göre daha az olduğunu buna sebep olarak da elektrikli araç sayısının 2022 yılına göre artmasını ileri sürmüştür. Bu iddiasına dayanak olarak aşağıdaki tabloyu kullanmıştır.

	Aralık				Ocak			
	2022		2023		2022		2023	
	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)
Toplam	55 506	100,0	90 181	100,0	566 280	100,0	945 768	100,0
Benzin	38 809	68,7	60 706	67,3	396 912	70,0	625 501	66,1
Dizel	10 734	19,0	8718	9,7	101 808	18,0	153 675	16,3
Hibrit	4699	8,3	9370	10,4	48 079	8,5	87 933	9,3
Elektrik	1301	2,3	10 134	11,2	8312	1,5	65 558	6,9
LPG	963	1,7	1253	1,4	11 169	2,0	13 101	1,4

(Genel ağdan alınmıştır.)

Araştırmacının iddiasını istatistiksel bilgilerinizi kullanarak değerlendiriniz.

Çok Yönlü Düşünme Tekniklerinin Kullanılması

Yeni ders kitaplarındaki olumlu gelişmelerden biri de eleştirel düşünme konusunda farklı tekniklere yer verilmesidir.

Örneğin, Türk Dili ve Edebiyatı 9 kitabında bir performans ödevindeki grup çalışmasında (Görsel 5) ve Sosyal Bilgiler 5.1 kitabında çevre ile ilgili bir tartışmada (Görsel 6) altı şapka düşünme tekniği kullanılıyor. Bu teknik, bir olayı farklı açılardan ele alabilmek için oldukça etkili ve iyi uygulandığında eleştirel düşünme becerisini geliştiren bir tekniktir.

Görsel 5: Türk Dili ve Edebiyatı 9, s. 65-66

1. Tema: Sözlü İnceliği

DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ	
Sözlü ürününüz aşağıdaki ölçütlere göre değerlendirilecektir. Bu değerlendirme ölçütlerini göz önünde bulundurarak ürününüzü oluşturunuz.	
Ölçütler	Açıklama
Planlama	Konuşmaya etkili bir giriş yapma, konuşmayı sürdürme ve etkili bir şekilde tamamlama
Düşünsel süreçleri kontrol etme	Şapkanın simgelediği görüşe uygun örnekler sunma
	Düşünceleri, konuşmanın ana fikri etrafında ifade etme
	Fikirlerini tekrara düşmeden sunma
Söz varlığı	Bağlama uygun zengin bir kelime hazinesiyle anlatımını zenginleştirme
	Dilimize henüz yerleşmemiş yabancı kelimelerin yerine Türkçe kelimeleri kullanma
Organizasyon	Duygu ve düşüncelerini tutarlı bir biçimde organize etme
Akıcılık	İşitilebilir bir ses tonuyla konuşma
	Gereksiz ses tekrarlara düşmeden akıcı bir şekilde konuşma
Beden dili	Konuşmada jest ve mimikleri etkili kullanma, dinleyicilerle yeterli göz teması kurma
İş birliği	Takımda yapılan görev paylaşımı doğrultusunda seçilen şapkanın temsil ettiği görevi yerine getirme
Zaman yönetimi	Konuşmada süreyi etkin bir şekilde kullanma

Haydi, başlayalım!

1. Sınıfınızda öğretmeninizin rehberliğinde altı takım oluşturunuz.
2. Takım arkadaşlarınızla birlikte şapkaların ifade ettiği görevleri paylaşınız.
3. Seçtiğiniz denemeden göreviniz hakkında gerekli notları alınız.
4. Aldığınız notlardan hareketle konuşma metninizi düzenleyiniz.
5. Şimdi sıra geldi sözlü ürününüzü ortaya koymaya. Konuşmanın sadece bir bilgi aktarımı değil; duyguları ifade etmenin, başkalarına ilham vermenin ve hatta bir değişim başlatmanın güçlü bir aracı olduğunu unutmayınız. Yaptığınız konuşmayla izleyicilerinizde okumanın insan hayatındaki önemine dair bir farkındalık oluşturunuz.

65

1. Tema: Sözlü İnceliği

Haydi, şimdi şapkaların rengini ifade ettiği görevi tekrar hatırlayıp, şapkanızı takarak takım arkadaşlarınızla birlikte konuşmanızı yapınız.

Şapkanın Rengi	Şapkanın Sahibinin Yapacağı Görev
	Tüm düşünceleri göz önünde bulundurarak özet yapar ve konu hakkında bir karara varır.
	"Deneme metninin içeriğini bir slogan ile anlatmak istesen bu ne olurdu?" sorusuna gerekçeleriyle cevap verir.
	Denemede verilme istenen iletin iyimser yönlerini ortaya koyar.
	Denemedeki nesnel anlatımları bulmaya çalışır.
	Denemede verilme istenen iletin oluşturaabileceği olumsuz yönlerini bulmaya çalışır.
	Denemede verilme istenen iletin uyandırdığı duyguyu açıklar.

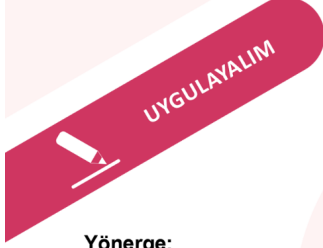
Konuşma Sonrası

1. Performans görevinin değerlendirme bölümünde yer alan karekoddaki öz değerlendirme formunun çıktısını alıp konuşmanızı değerlendiriniz.
2. Arkadaşlarınızın yaptığı konuşmaları, takım arkadaşlarınızla birlikte performans görevinin değerlendirme bölümünde yer alan karekoddaki akran değerlendirme formunu kullanarak değerlendiriniz. Değerlendirme formunu arkadaşlarınıza veriniz.
3. Öğretmeninizin değerlendirme sonuçlarını inceleyiniz.

Öğretmeninizden ve arkadaşlarınızdan aldığınız dönütleri, öz değerlendirmenizle karşılaştırınız. Gelen dönütler doğrultusunda geliştirilmesi gereken yönlerle ilişkin çalışmalar yapınız.

66

ETKİNLİK

Adı: Yaşadığımız İldeki Değişim
Amacı: Yaşadığınız ildeki doğal ve beşerî çevrede meydana gelen değişimin etkilerini sorgulama
Beceri: Değişim ve sürekliliği algılama
Süre: 2 ders saati

Yönerge:

- Öğretmeniniz rehberliğinde altı grup oluşturunuz.
- Her grup için bir şapka rengi belirleyiniz.
- Grubunuzdan birini sözcü olarak seçiniz.
- Altı şapka düşünme tekniğinde her rengin farklı bir düşünceyi temsil ettiğini unutmayınız.
- Grubunuz hangi renk şapkayı temsil ediyorsa o rengin temsil ettiği düşünceyi dikkate alınız.
- Öğretmeninizin “Yaşadığınız ildeki doğal ve beşerî çevrede meydana gelen değişimin ilinize etkileri neler olabilir?” sorusunun cevabını tartışınız.
- Grubunuzun ortak düşüncesini grup sözcünüz ile açıklayınız.

Sarı Şapka

Faydalı ve olumlu düşünme ile ilgilidir.

Mavi Şapka

Olayları özetleyici, birleştirici ve toparlayıcıdır.

Beyaz Şapka

Tarafsızdır, bilimsel ve net bilgiler verir.

Siyah Şapka

Karamsardır, olumsuz yönle odaklanır.

Kırmızı Şapka

Olaylara duygusal bakış açısıyla yaklaşır.

Yeşil Şapka

Geleceğe yönelik fikir üretmeye önem verir.

Görsel 2.19

Etkinlik Sorularında Öğrenme Kazanımlarına İlişkin Yansıtıcı Soruların Sorulması

Temaların sonundaki etkinlik sorularında, öğrencilerin deneyim ve öğrenmeleriyle ilgili duygu ve düşünceleri ile öğrendiklerini günlük hayatla nasıl bağdaştırdıkları soruluyor. Bu sorular, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik iyi birer örnektir.

Görsel 7'de Türk Dili ve Edebiyatı 9 kitabındaki tema sonu sorularda öğrencilerin öğrendikleri hakkında bilgi, duygu ve düşüncelerinin sorulması buna örnek olarak verilebilir.

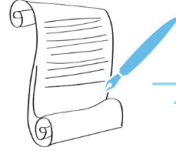
Görsel 7: Türk Dili ve Edebiyatı 9, s. 211

3. Tema: Anlamin Yapı Taşları —

Öğrenme Günlüğü

Anlamin Yapı Taşları temasında öğrendiklerinizi yansıtacak bir öğrenme günlüğü yazınız. Öğrenme yolculuğundaki deneyim ve öğrenmeleriniz ile bu süreçte yaşadığınız önemli anları bu alana not ediniz.

Bu temada öğrendiğiniz en ilginç bilgi neydi?

Hangi konu hakkında daha fazla bilgi edinmek isterdiniz?

Bu temada öğrendiğiniz hangi bilgileri günlük hayatınızda kullanabilirsiniz?

Anlamin Yapı Taşları temasına başlarken sahip olduğunuz duygu ve düşüncelerle tema sonundaki duygu ve düşünceleriniz arasında ne gibi değişiklikler oldu?

Geliştirilmesi Önerilen Noktalar

Normatif Yargıların Bilgi Önermesi Olarak Sunulması

Ders kitaplarında, belirli bir fikrin, yaklaşımın, düşüncenin, yani normatif yargıların, bilgi önermesi gibi sunulduğu örnekler bulunuyor. Bu tür ifadeler, öğrencilerin farklı bakış açılarını değerlendirme ve üzerine düşünme imkanını sınırlayabilir. TYMM Ortak Metni'ne göre eleştirel düşünme, bireyin “*bir düşünce, argüman ve bilginin doğruluğunu değerlendirmesini, ifadelerin çelişik olup olmadığını yargılamasını ve kesin yargılar ortaya konulup konulmadığını belirlemesini*” gerektirir (MEB, 2024, s. 23). Ancak, normatif yargıların tartışmaya açık yönleri belirtilmeden kesin doğrular gibi sunulması, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerini zorlaştırabilir.

Bu duruma bir örnek olarak Türk Dili ve Edebiyatı Hazırlık sınıfı kitabındaki *Fatih-Harbiye* romanından yapılan alıntılar ve buna bağlı yöneltilen çalışma soruları verilebilir. Buradaki alıntılar ve çalışma sorularının birey ve toplum arasındaki ilişkiye dair belirli bir yaklaşımı yansıttığı görülüyor. Alıntılanan metinde (Görsel 8), Neriman'ın yaşam tarzındaki değişiklikler, çevresindeki erkek karakterler tarafından sorgulanıyor ve bu sorgulama, toplumsal düzenin korunması gibi gerekçelerle olağanlaştırılıyor. Bu anlatım, bireysel tercihler ve özgürlükler üzerine eleştirel bir değerlendirme yapılmasına olanak tanımadığı gibi, toplumsal cinsiyet rollerine dair geleneksel bir bakış açısını da pekiştiriyor. Buna ek olarak, aşağıda yer alan görselde de görüldüğü gibi, “Şinasi'nin yerinde olsaydınız Neriman'ın değişen tavırları karşısında nasıl davranırdınız? Nedenleriyle yazınız.” sorusu, öğrencileri farklı perspektifler geliştirmek yerine belirli bir düşünce çerçevesi içinde yanıt vermeye yönlendirebilir. Bu tür bir yaklaşım, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini kullanarak metni çok boyutlu değerlendirmelerini zorlaştırabilir.

Yorumluyorum

Aşağıdaki metinlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

PEYAMİ SAFA'NIN EDEBİ ROMANLARINDA BATILILAŞMA PROBLEMİ VE DİNİ HAYATIN İZLERİ

Peyami Safa, Doğu'da herşeyin kötü, Batı'da ise iyi olduğu görüşüne katılmaz. Fakat Türk ve müslüman olduğu kadar Avrupalı gibi yaşamak ve düşünmek zorunda olduğunu söylediği Türk milletinin Batı'dan alması gereken bazı değerler olduğuna da inanır. Bunu gerçekleştirmek için ise, ona göre Türk düşüncesinin, Batı düşüncesinin temel unsurları ile devamlı temas ve münâsebet içinde bulunması şarttır. Tanzimat'tan beri o kültürden alınan bilgi ve fikir goncaları, ancak bu yolla dağınıklıktan ve perişanlıktan kurtularak bizim derdimizin çâresi olabilirler. Batı'ya şuursuzca, bilgisizce, plansız ve programsız bir şekilde yönelmenin bize kârdan çok zarar verdiğini, maalesef Tanzimat'tan beri de hep böyle hareket edildiğini savunan Peyami Safa'ya göre yapılacak iş, Batı ile ölçülü ve şuurlu bir hesaplasmaya girişmek, onda olup da bizde bulunmayan ilmin ve tekniğin verimlerini alarak onları kendi değerlerimizle terkip etmektir. Bu karşılıklı bir alışveriş şeklinde olacaktır. Zira yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Batı'nın da bizden alması gereken değerler vardır. Batı bugün pozitivizmin, dar bir ilim ve teknoloji düşüncesinin cenderesine sıkışıp kalmıştır, boğulmak üzeredir.

Mustafa Özbalcı, *Peyami Safa'nın Edebi Romanlarında Batılılaşıma Problemi ve Dinî Hayatın İzleri*

1. Peyami Safa'nın Batı'ya karşı tutumu nedir? Yazarak açıklayınız.

2. Peyami Safa'nın Doğu-Batı çatışmasını ele alış şekli ile günümüzde bu çatışmaya yönelik yaklaşımlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar hakkındaki düşüncelerinizi ifade ediniz.

3. "Fakat buna cevap vermeden evvel, vaktiyle ona tabii görünen, fakat şu anda yeni bir mâna ile harekete gelen birçok şeyler hatırlamaya başladı: Neriman'ın Darülelhan'a uğramadığı günlerin sıklaşması, evine geç gidişleri, tuvaletine verdiği ehemmiyetin artması, Şinasi'yle konuşurken sesine dolan asabî titremeler ve bunun gibi, teferruatı unutilan, fakat yekûnunun intibah kuvvetli bir surette hatırlanan küçük küçük birçok hadiseler kendi kendilerini hatırlatıyorlardı. Son zamanlarda bütün bu farklara dikkat eden Şinasi, aramak yorgunluğuna karışan gizli bir korku ile her hadiseyi ayrı ayrı eşelemekten çekinmişti."

Yukarıdaki parçadan hareketle Şinasi'nin yerinde olsaydınız Neriman'ın değişen tavırları karşısında nasıl davranırdınız? Nedenleriyle yazınız.

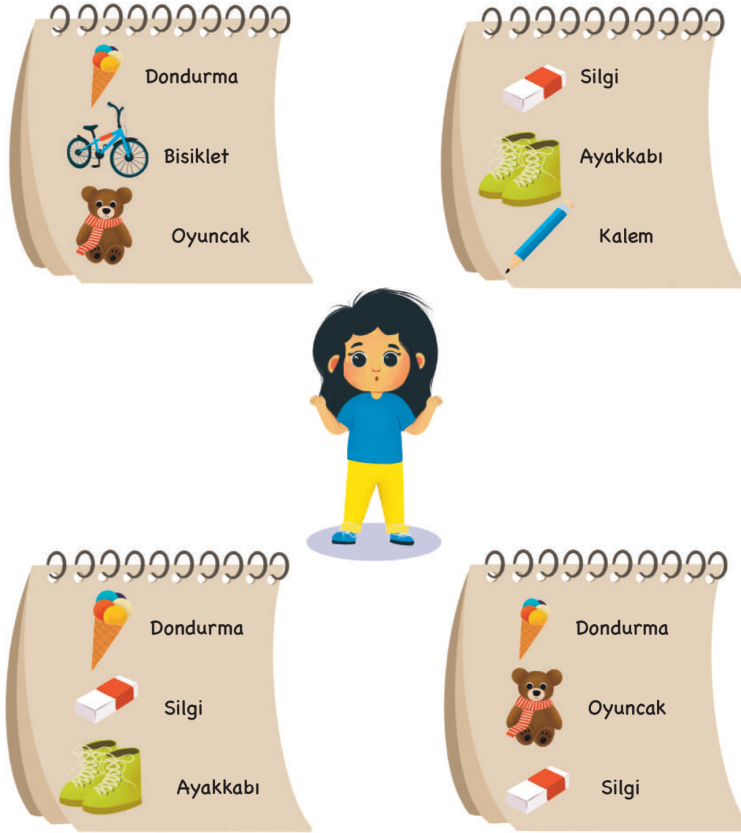
Roman kahramanları ile ilgili daha geniş bilgiye bu karekoddan ulaşabilirsiniz.

Diğer bir örnek ise okul öncesi 5 yaş çekirdek 2 kitabında görülebilir. Burada çocuklara "istek" ve "ihtiyaç" kavramları öğretiliyor ve bunun için görselde, oyuncaklar istek listesinde yer alıyor. Bu çalışmayla çocuklara alışveriş sırasında isteklerini değil, ihtiyaçlarını önceliklendirmeleri gerektiği anlatılmaya çalışılıyor. Ancak, oyun çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimi için kritik bir araçtır. Bu nedenle, oyuncakların sadece istek olarak sınıflandırılması, çocukların oyun hakkını göz ardı eden bir yaklaşım sunar. Ayrıca, metin, istek ve ihtiyaçları ayırt etmeyi öğretirken, bu kavramları evrensel ve değişmez kurallar gibi sunarak, farklı kültürel ve bireysel bağlamları göz ardı ediyor. Çocuklara bu ayrımı öğretirken, eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sağlamak için farklı bakış açılarına yer verilmesi önemlidir.

Görsel 9: Okul öncesi 5 yaş çekirdek 2, s. 43

Ebru ve ailesi, Ebru'nun eksik okul malzemelerini almak için alışverişe çıkmışlar. Ebru'nun okulda kullanacağı malzeme listesi hangisi olabilir? Düşünelim. Ebru'nun ihtiyaçlarının olduğu listede; silgi, okul ayakkabısı, kalem bulunuyor. Listeyi çizgi ile Ebru'ya götürelim. Ebru okulda başka hangi malzemelere ihtiyaç duyabilir? Söyleyelim.

İstek ne demek? İhtiyaç ne demek? Alışverişe çıktığımız zaman alacağımız ürünlerde öncelikle isteklerimizi mi, ihtiyaçlarımızı mı dikkate almalıyız? Arkadaşlarımızla fikirlerimizi paylaşalım.

Hiç okul çantamız yokken okul malzemelerimizi koymak için bir okul çantasına ihtiyaç duyabiliriz. Fakat zaten bir okul çantamız varken yeni bir okul çantasını çok beğenebiliriz. Böyle bir durumda ne yapmalıyız? Yeni bir okul çantasına ihtiyacımız var mı? Konuşalım.

Türkçe 5.2 kitabında çocuklardan, insanların tutum ve davranışlarını değerlendirirken toplumun kabul ettiği kuralları esas almaları bekleniyor, ancak bu kuralların sorgulanmasına veya farklı bakış açılarının dikkate alınmasına alan tanınmıyor. Ayrıca, “evrensel kabullere göre yetişkinler çocukların sorunlarına müdahale etmemelidir” gibi ifadeler, tartışmaya açık, normatif bir yargı olmasına rağmen kesin bir bilgi olarak sunuluyor. Bu yaklaşım, öğrencilere eleştirel düşünme becerisi kazandırmak yerine belirli normları sorgulamadan kabul etmeye yönlendirebilir.

Görsel 10: Türkçe 5.2, s. 96

4. ETKİNLİK

a. Dinlediğiniz metinde sizi ana düşünceye ulaştıracak hangi bilgiler bulunmaktadır? Yazarın aslında ne anlatmak istediğini, bu metni yazma amacının ne olabileceğini düşününüz.

b. Edindiğiniz bilgilerden hareketle dinlediğiniz metnin ana düşüncesini yazınız.

5. ETKİNLİK

a. Dinlediğiniz metindeki İhsan ağabeyin küsen çocukları barıştırması doğru bir davranış mıdır? Değerlendiriniz.
Değerlendirmenizi yaparken aşağıdaki açıklamayı dikkate alınız.

- İnsanların tutum ve davranışlarının doğru mu yoksa yanlış mı olduğuna karar verirken kişisel görüşlerimizi değil, toplumun kabul edip onayladığı kurallardan uygun olan birini esas almalıyız. Örneğin kanunlar, okul kuralları, evrensel kabuller, gelenek ve görenekler, toplumsal ahlak kuralları ve dinî kurallar toplumun kabul ettiği, benimsediği kurallardan bazılarıdır.
- Evrensel kabullere göre çocuklar arkadaşlarıyla sorun yaşadıklarında yetişkinler zorunlu olmadıkça müdahale etmemeli, sorunlarını kendileri çözmelidir. Dolayısıyla İhsan ağabeyin yaptığı şey doğru değildir.
- Türk gelenek ve göreneklerine göre yaşça küçük olanlar kendi aralarında problem yaşadığında büyükler onlara yol göstermeli, sorunlarını çözmelerine yardım etmelidir. Buna göre de İhsan ağabeyin davranışı doğrudur.

b. Siz de örneklerde verilenler dışında duruma uygun olan bir toplumsal kuralı esas alarak İhsan ağabeyin davranışı hakkındaki değerlendirmenizi yazınız.

Eleştirel Düşünmeyi Sınırlayan Yönlendirici İfadeler

Ders kitaplarında konu anlatımlarından sonra sorulan soruların bazılarında yönlendirici ifadeler bulunuyor. Bu tür ifadeler, çocukların kendi çıkarımlarını yapmalarını engelleyerek belirli bir bakış açısını benimsemelerine neden olabilir. TYMM Ortak Metni'nde eleştirel düşünme süreci olay ve durumları sorgulamayı, akıl yürütmeyi ve ulaşılan çıkarımları yansıtmayı kapsar (MEB, 2024, s. 19). Ancak yönlendirici ifadeler içeren sorular, öğrencilerin metni sorgulama ve farklı yorumlar geliştirme becerilerini sınırlandırarak bu hedefle çelişiyor.

Türk Dili ve Edebiyatı 9 kitabında, *Çalıkuşu* romanıyla ilgili soruların bulunduğu bir etkinlikte hem iyi hem de sorunlu örneklerin bir arada yer aldığı görülüyor. Soruların çoğu, çocuklardan metin hakkında çıkarım yapmalarını beklediği için olumludur. Ancak en altta yer alan “değerler-karşı değerler” tablosu, belirli kavramları kesin biçimde karşıt gruplara ayırarak çocukların farklı yorumlar geliştirmesini engelliyor. Örneğin, aşk-ihanet gibi ikilikler, metnin farklı bağlamlarını ve karakterlerin motivasyonlarını değerlendirme imkânı tanımadan mutlak bir doğru-yanlış çerçevesi çiziyor. Bu tür bir yaklaşım, edebi eserlerin çok boyutlu analiz edilmesini zorlaştırır ve öğrencileri tek bir yorum doğrultusunda düşünmeye yönlendirebilir.

Görsel 11: Türk Dili ve Edebiyatı 9, s.237-38

4. Tema: Dilin Zenginliği

3. Reşat Nuri Güntekin; *Çalıkuşu* adlı romanı kurgularken sözcükleri temaya, olaylara, zamana ve mekâna uygun bir şekilde seçmiş midir? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle söyleyiniz.

4. *Çalıkuşu* adlı romanın üslubu hakkında arkadaşlarınızla çıkarımlarda bulununuz. Ulaştığınız sonuçları yazınız.

237

4. Tema: Dilin Zenginliği

Ders İçi Çalışma

Aşağıdaki aşamaları takip ederek istenen çalışmayı yapınız.

1. *Çalıkuşu*, beş kısımdan meydana gelmiştir:

- Birinci kısımda, Feride'nin kendini idrak ettiği çocukluk yılları, Kâmrân'dan ve teyzesinin köşkünden ayrılışına kadarki dönem ve bu dönemde yaşanan olaylar;
- İkinci kısımda, Feride'nin köşkten ayrılışından Ç'ye tayin oluncaya kadarki dönem, bu dönemde İstanbul, B ve Zeyniler köyünde yaşanan olaylar;
- Üçüncü kısımda, Feride'nin Ç'ye tayin oluştundan ayrılışına kadarki dönem ve bu dönemde yaşanan olaylar;
- Dördüncü kısımda, İzmir ve Kuşadası dönemi ve bu dönemde yaşanan olaylar;
- Beşinci kısımda, Tekirdağ'daki dönem ve bu dönemde yaşanan olaylar anlatılır.

Çalıkuşu'nda meydana gelen olaylar romanın üslubuna nasıl bir katkı sağlamıştır? Aşağıya yazınız.

2. a) *Çalıkuşu* adlı romanda çatışmaya neden olan kavramlar düzeyindeki değerler tablosu, aşağıda verilmiştir. Tablodaki eksik bölümleri tamamlayınız.

Değerler	Karşı Değerler
Aşk	İhanet
Sadakat	
Şefkat	
Adalet	
Çalışkanlık	
Dürüstlük	
Sorumluluk	

238

Kaynakların Yetersiz veya Sorunlu Olması

Eleştirel düşünme açısından bir sorun, birçok kaynakta görülen “genel ağdan alınmıştır” notudur. Bu ifade, öğrencilerin bilginin kaynağına ulaşmasını ve güvenilirliğini değerlendirmesini zorlaştırır. TYMM Ortak Metni’ne göre, eleştirel düşünen bireylerin bilgi ve olayları farklı referans kaynaklarıyla değerlendirebilmesi (MEB, 2024, s.10) ve bir bilginin doğruluğunu karşılaştırarak sorgulayabilmesi (MEB, 2024, s. 23) beklenir. Bu nedenle, bir metnin yazarı varsa belirtilmeli, yoksa anonim olduğu ifade edilmelidir.

Örneğin, Matematik 5.2’de öğrencilere “Eğer tablodaki verilerin yanlış olduğunu düşünüyorsanız arama motoruna belirtilen kaynağı yazıp verileri kontrol edebilirsiniz” denirken, kaynak olarak yalnızca “genel ağ” ifadesi kullanılıyor. Bu, öğrencilerin bilginin kaynağına ulaşmalarını ve kaynağı doğrulamalarını zorlaştırıyor. Benzer şekilde, Sosyal Bilgiler 5.2’de de çocuklara televizyon ve ampul gibi günlük hayatta kullandıkları nesnelerle ilgili bilgiler verilirken “genel ağdan alınmıştır” notunun düşüldüğü ve bilgilerin kaynaklarının belirtilmediği görülüyor.

Görsel 12: Matematik 5.2, s. 97

Örnek 1

Sağlık Bakanlığının paylaştığı 2022 yılına ait verileri gösteren gazete sayfası aşağıda verilmiştir.

Araç Türü	2022
Kar Paletli Ambulans	235
Yoğun Bakım & Obez Ambulans	92
4 Sedye Ambulans	62
Motosiklet Ambulans	59
Yenidoğan Ambulans	49
Snow Track Ambulans	21
Helikopter Ambulans	7
Uçak Ambulans	3
Deniz Ambulans	6

Kaynak: Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Not: Helikopter ambulans, uçak ambulans ve deniz ambulans hariç diğer donanımlı ambulanslar acil yardım ambulansı sayısına dahildir.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Bu tabloya bakarak hangi çıkarımlarda bulunursunuz? Siz de çeşitli bakanlıklarca yapılan araştırma sonuçlarını gösteren tablo ve grafik örneklerini bulup inceleyiniz.

Eğer tablodaki verilerin yanlış olduğunu düşünüyorsanız arama motoruna belirtilen kaynağı yazıp verileri kontrol edebilirsiniz. Kaynağından emin olmadığınız bilgileri ve araştırma sonuçlarınızı incelerken daha dikkatli olmalısınız.

Görsel 6.33

Görsel 6.34

Görsel 6.35

Görsel 6.36

Aşağıdaki haberleri okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

Akkor ampuller fazla enerji tüketiyor

"... Uzmanlar, fazla elektrik tüketen klasik akkor ampullerin kullandığı enerjinin sadece yüzde 5'lik bölümünü ışığa dönüştürdüğünü, kalan büyük bölümünü ise ısıya çevirdiğini açıkladı..."

(Genel ağdan alınmıştır.)

Yirmi yıl dayanan ampul piyasada

"... Yirmi yıl dayanan led ampul, Dünya Çevre Günü'nde piyasaya sürüldü. Led ampuller, düşük maliyetle yüksek verimlilik sağlıyor. Üretilen led ampul, elektrik gücünün yüzde 25'ini ışığa dönüştürerek yüzde 80'e varan tasarruf sağlayabiliyor..."

(Genel ağdan alınmıştır.)

Günlük hayatta kullandığımız ampulün daha verimli kullanımı için neler yapılabilir? Yazınız.

Önemli bir kitle iletişim aracı olan televizyon; haber almak, film izlemek, müzik dinlemek gibi farklı içeriklerle her kesime hitap ettiği için tercih edilirliğini korumaya devam etmektedir. Üstelik yeni nesil televizyonlarda genel ağ tabanlı uygulamalar da kullanılabilir.

Uzun süre televizyon izlemek obeziteyi tetikliyor

"... Televizyon izlemek için uzun süre ekran başında kaldığından yeme alışkanlıkları bozulmaktadır. Bu durum, obezite gelişme riskini artırmaktadır..."

(Genel ağdan alınmıştır.)

TRT EBA TV uzaktan eğitime destek olacak

"... TRT EBA TV, pandemi döneminde uzaktan eğitim programı kapsamında televizyondan derslere başladı. Bu kapsamda TRT EBA İlkokul, TRT EBA Ortaokul ve TRT EBA Lise olmak üzere üç kanal uzaktan eğitimde kullanılacaktır..."

(Genel ağdan alınmıştır.)

Haberlerde olduğu gibi günlük hayatınızda televizyonun bilinçli veya bilinçsiz kullanımına verilebilecek örnekler nelerdir? Söyleyiniz.

136

Tek Yönlü Anlatımlar ve Alternatif Bakış Açılarının Eksikliği

Ders kitaplarındaki bazı etkinliklerde yer alan olaylar veya sorular tek yönlü bir bakış açısıyla sunuluyor ve alternatif değerlendirmelere yeterince yer verilmiyor. TYMM Ortak Metni'ne göre eleştirel düşünme, bireyin bir bilginin doğruluğunu karşılaştırarak değerlendirmesini, çelişkili ifadeleri tespit etmesini ve farklı referans kaynaklarını kullanarak bilgiye ulaşmasını gerektirir (MEB, 2024 s. 23). Ancak, olayların yalnızca olumlu veya tek bir perspektiften sunulması, öğrencilerin farklı açılardan değerlendirme yapma becerilerini sınırlandırır. Model'de de hedeflenen öğrenci profili, olayları sorgulayan ve akıl yürütmeye çıkarımda bulunan bireyleri içerir (MEB, 2024, s. 19). Bu nedenle, eleştirel düşünme becerilerini tam anlamıyla destekleyebilmek için olaylara dair çeşitli bakış açılarını içeren anlatımlara daha fazla yer verilmesi önem taşır.

Örneğin, Sosyal Bilgiler 5.1 kitabında örnek olay olarak Yusufeli Barajı'nın yapılması ele alınıyor ve öğrencilerden “[Baraj’ın] Artvin’e olumlu ve olumsuz etkileri neler olabilir?” sorusunu tartışması isteniyor (Görsel 14). Bu örnekte altı şapka tekniğinin kullanılması eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek açısından olumludur. Ancak tekniğin anlatıldığı sayfanın peşinde gelen sayfada bir görsel eşliğinde “Yusufeli Barajı nedeniyle yerleşim yerleri değişen köylüler yeni yuvalarına alıştı” başlığıyla “Modern villa şeklinde inşa edilen yeni evler, eski yerleşim yerlerini geride bırakırken hüzünlenen köy sakinlerini mutlu etti” (s. 68) şeklinde tek yönlü ve olumlu bir haber paylaşılıyor. Eleştirel düşünme becerileri açısından olaya sadece olumlu değil, farklı açılardan bakan yorumların da verilmesi gerekiyor.

Görsel 14: Sosyal Bilgiler 5.1, s. 67-68

ETKİNLİK
Adı: Yaşadığımız İldeki Değişim
Amacı: Yaşadığınız ildeki doğal ve beşerî çevrede meydana gelen değişimin etkilerini sorgulama
Beceri: Değişim ve sürekliliği algılama
Süre: 2 ders saati

Yönerge:

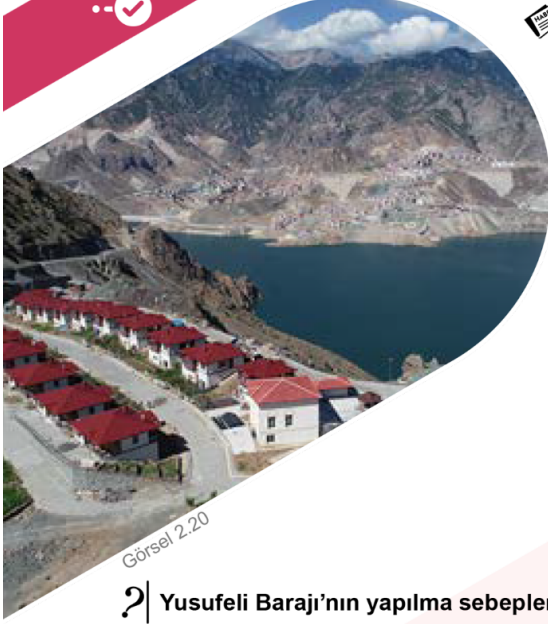
- Öğretmeniniz rehberliğinde altı grup oluşturunuz.
- Her grup için bir şapka rengi belirleyiniz.
- Grubunuzdan birini sözcü olarak seçiniz.
- Altı şapka düşünme tekniğinde her rengin farklı bir düşünceyi temsil ettiğini unutmayınız.
- Grubunuz hangi renk şapkayı temsil ediyorsa o rengin temsil ettiği düşünceyi dikkate alınız.
- Öğretmeninizin “Yaşadığınız ildeki doğal ve beşerî çevrede meydana gelen değişimin ilinize etkileri neler olabilir?” sorusunun cevabını tartışınız.
- Grubunuzun ortak düşüncesini grup sözcünüz ile açıklayınız.

Şapka Rengi	Düşünme Tekniği
Sarı Şapka	Faydalı ve olumlu düşünme ile ilgilidir.
Mavi Şapka	Olayları özetleyici, birleştirici ve toparlayıcıdır.
Beyaz Şapka	Tarafsızdır, bilimsel ve net bilgiler verir.
Siyah Şapka	Karamsardır, olumsuz yönleri odaklanır.
Kırmızı Şapka	Olaylara duygusal bakış açısıyla yaklaşır.
Yeşil Şapka	Geleceğe yönelik fikir üretmeye önem verir.

Görsel 2.19

2 Aşağıdaki haberi okuyunuz, görseli inceleyiniz ve soruları cevaplayınız.

Yusufeli Barajı nedeniyle yerleşim yerleri değişen köylüler yeni yuvalarına alıştı

"... Artvin'in Yusufeli ilçesinde Çoruh Nehri üzerine Yusufeli Barajı'nın inşa edilmesiyle Yeniköy, Tekkale, İrmakyanı, Çeltikdüzü, Çevreli, İşhan ve Meşecik köyleri sular altında kalmıştı. Bu köylerin sakinleri, yaklaşık bir yıl önce taşındıkları yeni yerleşim yerlerindeki hayatlarına alıştı. Modern villa şeklinde inşa edilen yeni evler, eski yerleşim yerlerini geride bırakırken hüzünlenen köy sakinlerini mutlu etti (Görsel 2.20). Yeni yapılan yedi köyde toplamda beş yüz yedi konutun yanı sıra bazı iş yerleri, oyun parkları ve sosyal yaşam alanları da yer aldı...."

(Genel ağdan alınmıştır.)

2 Yusufeli Barajı'nın yapılma sebepleri neler olabilir? Yazınız.

.....

.....

2 Yusufeli Barajı'nın yapılması ile doğal ve beşerî çevre unsurlarından hangilerinde değişim yaşanmıştır? Yazınız.

.....

.....

2 Barajın yapımı doğal ve beşerî çevre unsurlarından su kaynakları, bitki örtüsü, yerleşim alanları ve nüfusu nasıl etkilemiş olabilir? Yazınız.

.....

.....

.....

Barajın yapılmasının Artvin'e olumlu ve olumsuz etkileri neler olabilir? Tartışınız.

Politika Önerileri

- Ders kitaplarında farklı disiplinlerden, tarihsel, kültürel ve bilimsel perspektiflerden beslenen, bireysel özgürlükleri ve çoğulculuğu öne çıkaran metinlere yer verilmesi
- Öğrencilerin farklı bakış açılarını değerlendirmelerini sağlayan ve sorgulama becerilerini geliştiren açık uçlu soruların ve etkinliklerin artırılması
- Ders kitaplarında öğrencilere belirli bir düşünce sunmak yerine, konuların sorgulanmasına imkân tanınması
- Dezenformasyon çağında öğrencilerin doğru bilgiye erişimlerini desteklemek ve bu alandaki becerilerinin güçlenmesi için tam ve doğru kaynak gösteriminin yapılması, "genel ağdan alınmıştır" gibi belirsiz ifadelerin kullanılmaması
- Normatif önermelerin bilgi önermesi gibi sunulmaması
- Bilgi, olgu ve yorum arasındaki farkları ayırt etme becerisinin geliştirilmesi
- Hipotez oluşturma, deney yapma, analiz etme gibi becerilerin fen bilimleri dışındaki derslere de yayılması
- Sıkça değişen ve güncellenen becerilere uyum için veri ve istatistik okuma becerileri ve çok yönlü düşünme teknikleri içeren içeriklerin artırılması
- Altı şapka düşünme tekniği gibi öğrencilerin olayları farklı perspektiflerden değerlendirmesini sağlamayı amaçlayan yaratıcı düşünme tekniklerine daha fazla yer verilmesi
- Ders kitapları ile birlikte öğretmenlere, sınıfta eleştirel düşünmeyi nasıl destekleyebilecekleri konusunda rehberlik eden ek materyaller sunulması
- Ders kitaplarının eleştirel düşünme becerileri üzerindeki etkilerini ölçen düzenli değerlendirme ve izleme mekanizmaları oluşturulması, sonuçların şeffaf bir şekilde kamuoyuyla paylaşılması ve doğrultusunda içeriklerin güncellenmesi

Kaynakça

Gürkaynak, İ., Üstel, F. ve Gülgöz, S. (2004). *Eleştirel Düşünme*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
https://egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Ellestireldusunme_O.pdf

MEB (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni*.
<https://tymm.meb.gov.tr/upload/brosur/2024programortakmetinOnayli.pdf>